

mümârî bi-ahbâri Temîm ed-Dârî isimli bir çalışma yapmıştır (*el-Mevsû'atü'l-Filistîniyye*, III, 370). Günümüz müelliflerinden Nâdir et-Temîmî'nin *eş-Şahâbî Temîm b. Evs ed-Dârî* ve *'alâkatühû bi'l-Arzî'l-muqaddese* adlı bir eseri bulunmak-tadır (Amman 1991). Temîm ed-Dârî hak-kında pek çok makale yazılmış olup Vedâa Tâhâ en-Necm'in "Temîm ed-Dârî evve-lû kâşşîn fi'l-İslâm" (*Mecelletü külliyyeti'l-Âdâb*, V [Bağdat 1962], s. 293-313), Adnân el-Hatîb'in "Kışşatü Temîm ed-Dârî ve üsra-tü'l-meḥâsinî ed-Dımaşkıyye" (*MMLADm.*, LXV/1 (1990), s. 152-176), Avinoam Sha-lem'in "Temîm ed-Dârî: A Portrait of him as the First Muslim Artisan" (*OM*, XXIII/2 [2004], s. 507-515) ve Mahmut Yeşil'in "Te-mîm ed-Dârî ve Rivayetleri" (*Sû İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXI [Konya 2006], s. 91-114) adlı makaleleri bunlar arasında sayı-labilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, VI, 373-374, 413, 417-418; Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân* (nşr. Abdullah Mahmûd eş-Şehhâte), Kahire 1979, I, 511-514; İbn Sa'd, *eş-Tabakât*, I, 343-344; Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, Haydarâbâd 1347, III, 195-196; İbn Abdülber, *el-İstî'âb* (Bicâvî), I, 193-194; İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk* (Amrî), XI, 64-65, 71-73, 82; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, I, 256-257; VI, 28; VII, 398; Nevevî, *Tehzîb*, I, 138-139; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, II, 305; XVIII, 2, 104-107; Zehebî, *A'lâmü'n-nübe-lâ*, II, 442-448; Makrîzî, *Ḍav'ü's-sârî fi ma'rifeti haberî Temîm ed-Dârî* (nşr. M. Ahmed Âşûr), Ka-hire 1392/1972, s. 65, 78-80, 83-86, 88-95, 98, 105, 135; İbn Hacer, *el-İşâbe* (Bicâvî), I, 367-369; Ebü'l-Yümn el-Uleymî, *el-Ünsü'l-celîl bi-târîhi'l-Kuds ve'l-Halîl* (nşr. Mahmûd Avde el-Kaâbine), Amman 1420/1999, II, 145-146; M. Hasan Şür-râb, *Temîm b. Evs ed-Dârî râhibü ehli aşrîh ve âbidü ehli Filistîn*, Dımaşk 1410/1990, s. 120-140, 152; Abdülhay el-Kettânî, *et-Terâtibü'l-idâ-riyye* (Özel), I, 302; *el-Mevsû'atü'l-Filistîniyye*, Beyrut 1990, III, 370; R. Basset, "Les aventures merveilles de Temim ed Dârî", *QSAI*, IV (1890), s. 3-26; F. Krenkow, "The Grant of Land by Mu-hammad to Tamîm ad-Dârî", *Islamica*, I/4, Leip-zig 1925, s. 529-532; D. Cook, "Tamîm al-Dârî", *BSOAS*, LXI/1 (1998), s. 22; L. M. Alvarez, "Prop-hecies of Apocalypse in Sixteenth-Century Moris-co Writings and the Wondrous Tale of Tamîm al-Dârî", *Medieval Encounters*, XIII/3, Leiden 2007, s. 566-601; G. Levi Della Vida, "Temîm-üd-Dârî", *IA*, XII/1, s. 155-158; M. Lecker, "Tamim al-Dârî", *EP* (İng.), X, 176; M. Uğur Derman, "Abdullah Zühdi Efendi", *DİA*, I, 147; Ahmet Önkâl, "Dâr (Benî Dâr)", *a.e.*, VIII, 483; M. Yaşar Kandemir, "İbn Hacer el-Askalânî", *a.e.*, XIX, 529; *a.m.f.*, "İbn Nâsirüddin", *a.e.*, XX, 227.

HALİT ÖZKAN

TEMİM b. ESİD

(bk. EBÜ RİFÂA).

TEMİM b. MUİZ

(تميم بن الميزر)

Ebû Yahyâ Temîm b. el-Muiz
b. Bâdis es-Sanhâcî
(ö. 501/1108)

İfrîkiye Zîrî hükümdarı
(1062-1108).

13 Receb 422'de (6 Temmuz 1031) dö-nemin başşehri Mansûriye'de (Sabra) doğ-du. Yirmi üç yaşında iken babası Muiz b. Bâdis tarafından Mehdiye'ye vali tayin edil-di. Ancak birkaç yıl sonra doğudan gelen Benî Hilâl Arapları'nın Zîrî topraklarını is-tilâ etmesi üzerine çok zor durumda ka-lan Muiz b. Bâdis'in Kayrevan'ı terkede-rek Mehdiye'ye gidip Temîm'in yanına sı-ğınması ve devlet yönetimini büyük ölçü-de oğluna bırakmasıyla Temîm daha ba-basının sağlığında yöneticilik konusun-da deneyim kazandı. Babasının 24 Şâban 454'te (2 Eylül 1062) vefatının ardından Zîrî tahtına çıkan Temîm toprakları bölü-nüp parçalanmış, halkı yoksulluk ve se-falet içerisinde yaşayan, her bölgesinde ayaklanmalar baş gösteren bir ülke dev-raldi.

Temîm b. Muizz'in tahta çıkmasıyla bil-hassa Sefâkus (Sfax), Kayrevan, Kâbis (Ga-bes) ve Tunus şehirleri valileri ayaklandılar. Bunların başında Sefâkus Valisi Ham-mû b. Melîl (Melik) el-Bargavâtî gelmek-teydi. Hammû 455 (1063) yılında Esbec, Adî ve diğer bazı Arap kabilelerinin des-teğiyle Mehdiye'ye doğru hareket etti. Du-rumu öğrenen Temîm, Araplar'dan Zuğ-be ve Riyâh kabileleriyle birlikte yola çıktı ve Mehdiye yakınlarında meydana gelen savaşta Hammû'nun ordusu yenildi; ken-disi canını zor kurtardı. Temîm savaştan sonra babası döneminde isyan eden Sûse şehrine gitti; şehir halkı özür dileyip bağ-lılığını bildirdiği için onları affetti. 493'te (1099-1100) Hammû'nun Sefâkus şehrini istilâ etmesi ve Muizz'in kâtiplerinden bi-rini vezir tayin etmesi üzerine Temîm şeh-ri zaptetmeye karar verdi. Bu arada Ham-mû'nun vezirine bazı vaadlerde bulunarak onu kendi tarafına çekmek istediye de başarılı olamadı. Sefâkus'u muhasara et-mek için bir ordu sevketti. Ordunun ku-mandanı Temîm'in emri doğrultusunda şehrin etrafındaki yerleri yakıp yıktı; vezi-re ait ağaçlar hariç bütün ağaçları kestir-di. Hammû halkın emlakinin yakılıp yıkıldığını, buna karşılık vezirinkine dokunulma-dığını görünce bundan vezirini sorumlu

tuttu ve onu öldürttü. Sonunda Temîm'in askerleri şehri teslim aldı. Temîm, ayrıca Hammâdî sülâlesinden gelen amcazade-lerinin şiddetli muhalefetiyle karşılaştı. Nâ-sır b. Alennâs'ın Sanhâce, Zenâte, Adî ve Esbec kabilelerinden bir kısmının desteği-ni alarak Mehdiye üzerine yürümek niye-tinde olduğunu öğrendi; Benî Riyâh, Zuğ-be ve bazı Esbecîler'in yardımıyla onları yendi (457/1065). Nâsır'ın kardeşi Kâsım b. Alennâs öldürülenler arasındaydı. 470 (1077-78) yılında Temîm b. Muiz ile Nâsır b. Alennâs arasında dostluk sağlandı. Te-mîm kızını Nâsır ile evlendirdi. Nâsır öm-rünün sonuna kadar bu dostluğa sadık kaldı.

Kayrevan Valisi Kâid b. Meymûn'da Te-mîm'e karşı ayaklandı. Temîm hükümdar olduğunda Kâid b. Meymûn'u Kayrevan ve Kâbis valiliğine göndermişti. Kâid b. Mey-mûn 458 (1066) yılına kadar orada kaldı, ardından Temîm'e isyan edip Hammâdî-ler'in hükümdarı Nâsır'ın yanına gitti. Bu-nun üzerine Temîm'in askerleri Kayrevan'a girerek Kâid'in evlerini tahrip etti. Kayre-van'dan sonra Temîm'in ordusu Tunus'a yürüdü ve şehri kuşattı. Bir yıldan fazla süren kuşatmanın ardından şehrin yöne-ticisi Abdülhak İbn Horasan, Temîm'e ita-at arz edip onunla anlaştı. Kâid b. Mey-mûn ise bir müddet Nâsır'ın yanında kal-dı. Bu arada Arap emirlerinden Kayrevan emirliğini satın aldı. Ardından Kayrevan'a geri döndü ve surlarını yaptırıp şehri müs-tahkem hale getirdi.

Temîm b. Muiz 473'te (1080-81) Kâbis şehrini muhasara ederek halkını zor du-rumda bıraktı. Kâbis'in meşhur bahçe ve bostanlarını tahrip ettirdi. 476 (1083-84) yılında Kâbis valisi ile anlaşılan Mâlik b. Ale-vî (Ulvân) es-Sahrî, Araplar'dan büyük bir kitlenin desteğini alıp Mehdiye'yi kuşattı. Temîm b. Muiz şehri şiddetle savunarak Mâlik ve askerlerini uzaklaştırdı. Mâlik Kay-revan'a giderek orayı ele geçirdiyse de Te-mîm'in sevkettiği ordunun şehri kuşatma-sıyla buradan da ayrılmak zorunda kaldı. Böylece Kayrevan tekrar Temîm'in hâki-miyetine girdi. Daha sonra Mâlik b. Alevî ile Temîm b. Muiz arasında anlaşma ya-pıldı. Ancak Mâlik 482'de (1089) bu anlaş-mayı bozarak Araplar'dan müteşekkil as-kerleriyle Sûse'ye âni bir saldırı düzenle-di. Temîm'in askerleri ve halkın karşı koy-ması sırasında her iki taraftan çok sayıda insan öldü. Mâlik, Temîm'in askerleriyle başa çıkamayacağını anlayınca Sûse'den ayrıldı. Temîm'e muhalif olan Kâbis Vali-

TEMİM b. MUİZ

si Kādî b. Muhammed es-Sanhâcî 489'da (1096) vefat edince halk Temîm'in muhalif kardeşi Ömer b. Muizz'i vali seçti, fakat Ömer halka kötü davrandı. Bunun üzerine Temîm asker sevkedip Kâbis şehrini zaptetti ve kardeşini oradan çıkardı.

469 (1076) yılındaki kıtlık, açlık, veba salgını, 482 (1089) ve 491 (1098) yıllarındaki kıtlık ve açlık çok sayıda insanın ölümüne ve büyük maddî zararlara yol açtı. 491'de Temîm b. Muiz, Cerbe adasını ve Tunus şehrini zaptetti (İbn İzâî, I, 302).

480 (1087) yılında Zirî sahilleri Ceneviz ve Pizalı saldırısıyla karşı karşıya kalmıştı. Cenevizliler ve Pizalılar Mehdiye'ye bir sefer düzenlemek amacıyla dört yıl boyunca donanma inşa ettiler, 300 (veya 400) parçalık donanmayla Kavsara (Pantelleria) adasında toplandılar. Ardından on binlerce hristiyan askeri karaya çıktı, her tarafı yağmalayıp tahrip ederek ateşe verdi. Özellikle Mehdiye ve Zevile sahilleri yağma edildi. Temîm'in askerleri bu sırada yönetime karşı isyan edenlerle savaşmak için uzakta bulunuyordu. Zor durumda kalan Temîm 100.000 (yahut 30.000, 80.000) dinar ödemek ve esirlerden aldığı malların tamamını geri vermek şartıyla onlarla anlaştı (481/1088). Temîm döneminin önemli olaylarından biri de 484'te (1091) Normanlar'ın Sicilya adasını tamamen işgal edip İslâm hâkimiyetine son vermiş olmalarıdır. Temîm, hükümdarlığının ilk yılında (454/1062) Normanlar'ın Sicilya'ya saldırısı üzerine içinde iki oğlu Ali ve Eyyûb'un da bulunduğu bir donanma göndermiş, Ali ve Eyyûb bir süre Sicilya'da hâkimiyeti sağlamıştı. Ancak Norman saldırıları devam etmiş ve ada sonunda elden çıkmıştır.

488 (1095) yılında Şah Melik liderliğindeki Türkler Trablusgarp'a girerek şehri ele geçirdiler. Temîm, Trablusgarp'a asker sevketti ve şehri kuşatma altına aldı. Temîm'in askerleri şehri zaptettikten sonra Şah Melik'i Mehdiye'ye götürdüler. Temîm'in oğlu ve veliahdı Yahyâ ile birlikte ava giden Şah Melik, Yahyâ'yı Sefâkus şehrine kaçırdı. Orada eskiden beri Temîm'e muhalif olan Hammû b. Melîl bulunmaktaydı. Hammû, askerlerinin ve şehir halkının Yahyâ ile birlikte isyan etmesinden korktuğu için Yahyâ'yı kısa bir süre sonra Temîm'e geri gönderdi. Temîm, Sefâkus'a asker göndererek Türkler'i sıkıştırdı. Türkler oradan ayrılıp Kâbis'e gittiler. Yahyâ, Sefâkus'ta bulunduğu sırada Temîm diğer oğlu Müsennâ'yı veliaht yapmıştı, an-

cak dönüşünden sonra Yahyâ tekrar veliaht tayin edildi (İbnü'l-Esîr, X, 241-242).

Temîm b. Muiz 15 Receb 501 (29 Şubat 1108) tarihinde vefat etti ve sarayında defnedildi. Daha sonra naaşı Münestîr'deki Zirîler'in kabristanına nakledildi. Kaynaklarda cesur, zeki, bilgili ve yumuşak huylu, büyük suçları dahi affeden bir hükümdar olduğu belirtilmektedir. Geniş bir kültüre sahip olan Temîm edebiyatla da ilgilenirdi ve şiirlerini topladığı bir divanı vardı. İmâdüddin el-İsfahânî, bu divanı Temîm'in torunu Abdülazîz b. Şeddâd'dan 571'de (1175-76) Dimâşk'ta ödünç aldığını söyleyerek bazı kısımlarını nakleder (*Harîdetü'l-kaşr*, I, 141-160). Temîm'in geride 100'den fazla erkek ve altmış kız evlât bıraktığı, bazı rivayetlerde çocuk ve torunlarının sayısının 300 küsur olduğu kaydedilmektedir. Temîm'den sonra oğlu Yahyâ Zirî hükümdarı oldu. Temîm'in ülkenin çeşitli yerlerinde yüksek ücret alan istihbarat görevlileri vardı. Bunlar halkın durumuyla ilgili hükümdara bilgi verirdi. Temîm b. Muizz'in Fâtîmî halifelerine itaat edip etmediği konusunda kaynaklarda yeterli bilgi bulunmamaktadır. Babasından sonra tek başına hükümdar olunca ilim adamlarını himaye konusunda babasının yolunu takip eden Temîm şair ve ediplerle sohbet etmekten hoşlanırdı. Bunlar arasında İbn Reşîk el-Kayrevânî gibi şairler bulunuyordu. İbnü's-Sîrac es-Sûrî gibi bazı şairler uzak diyarlardan onun yanına gelenler arasındaydı.

BİBLİYOGRAFYA :

İmâdüddin el-İsfahânî, *Harîdetü'l-kaşr ve cerîdetü'l-aşr: Kısmü şu'arâ'i'l-Mağrib* (nşr. Muhammed Merzûkî v.dğr.), Tunus 1966, I, 141-160; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X, 15, 16, 29, 45, 50, 51, 107, 121, 132, 165, 166, 179, 197, 198, 241-242, 257, 279, 298, 449-451; İbnü'l-Ebbâr, *el-Hulle-tü's-siğarâ* (nşr. Hüseyin Münis), Kahire 1985, II, 21-22; İbn Hallikân, *Vefeyât*, I, 304-306; İbn İzâî, *el-Beyânü'l-muğrib*, I, 298-304; Nüveyrî, *Nihâ-yetü'l-ereb*, XXIV, 219-237; Zehebî, *Târihu'l-İslâm: sene 501-520*, s. 43-45; Safedî, *el-Vâfi*, X, 414-416; İbnü'l-Hatîb, *A'mâlü'l-a'lâm* (nşr. Ahmed Muhtâr el-Abbâdî - M. İbrâhîm el-Kettânî), Dârülbeyzâ 1964, III, 77-79; İbn Haldûn, *el-İber*, VI, 159-160; İbn Ebû Dînâr, *el-Mü'nis fi ahbâri İfrîkiyye ve Tûnis*, Beyrut 1993, s. 106-111; Ziriklî, *el-A'lâm*, II, 88; Hâdî Rûcî İdrîs, *ed-Devle-tü's-Sanhâciyye* (trc. Hammâdî es-Sâhilî), Beyrut 1992, I, 293-355; Şâzelî Bû Yahyâ, *el-Hayâtü'l-edebiyeye bi-İfrîkiyye fi 'ahdi Benî Zirî* (trc. Muhammed el-Arabî Abdürrezzâk), Tunus 1999, I, 341-342; G. Marçais, "Temîm b. al-Muiz", *IA*, XII/1, s. 152; a.m.f., "Zirîler", a.e., XIII, 576; M. Talbi, "Tamim b. al-Mu'izz", *EI²* (İng.), X, 172; Amin Tibi, "Zirids", a.e., XI, 514; Hasan Enûşe, "Temîm b. Mu'izz-i Zirî", *DMT*, V, 89-90; Casim Avcı, "Muiz b. Bâdis", *DİA*, XXXI, 95-96.

MEHMET SALİH ARI

TEMİM b. ÜBEY

(تميم بن أبي)

Ebû Kâ'b Temîm b. Übey b. Mukbil
b. Avf el-Aclânî el-Âmirî
(ö. 70/689'dan sonra)

Muhadram şair.

570 yılı civarında Necid çölünde dünyaya geldi. Daha çok İbn Mukbil künyesiyle tanınmış olup Âmir b. Sa'saa'nın Benî Aclân koluna mensuptur. İbn Sellâm el-Cumahî *Tabakâtü fuhûli's-şu'arâ*'sında onu Câhiliye şairlerinin beşinci tabakasında göstermektedir. Hicretin 11 (632) yılında kabilesiyle birlikte Müslümanlığı kabul etmekle birlikte İslâm'ı tam benimsemediği ve Câhiliye dönemini hasretle andığı zikredilir. Ancak İslâmiyet'le ortaya çıkan değişikliklere alışamaması yüzünden böyle bir izlenim bırakması da mümkündür. Nitekim şiirlerinde dindarlığını belirtmeye de zamanla İslâmiyet'e uyum sağladığını gösteren beyitlerine rastlanmaktadır. Meselâ bir beytinde "Allah'tan korkmak daha kazançlıdır" (*Divân*, nşr. İzzet Hasan, s. 23), bir diğer beytinde eşi Süleymâ ile onun kız kardeşine hitaben, "Hayâ ve din olmasa benim körlüğümle alay ettiğiniz gibi ben de sizin kusurlarınızı yüzünüze vururdum" (a.g.e., s. 76-77) demiştir. Uzun yaşamış kimseler (muammerûn) arasında yer aldığı, 120 yıl kadar yaşadığı ve bir gözünün görmediği kaydedilmektedir.

Temîm b. Übey, babasının vefatından sonra Câhiliye âdetlerine göre onun eşi Dehmâ ile evlendi, müslüman olunca onu bırakmak zorunda kaldı. Fakat Dehmâ'yı şiirlerinde anmıştır (a.g.e., s. 44). İleri bir yaşta iken Asar el-Ukaylî'nin kızı Süleymâ ile evlendi. Şiirlerinde adı sıkça geçen (a.g.e., s. 3, 4, 22, 23, 132, 207, 255, 256, 257, 259, 260, 408), İslâm döneminde evlendiği Kübeyşe isminde bir hanımı daha vardır. Temîm'in muhtemelen şiirinde kendisinden Hürre diye söz ettiği (a.g.e., s. 72-73), Ümmü Şerîk künyesiyle tanınan bir kızı olmuştur. Dil âlimleri, onun bazı şiirlerini ve şiirlerinde geçen garîb kelimelerinin yorumunu bu kızıdan almıştır. Ayrıca Temîm'in hepsi de şair olan on oğlunun bulunduğu kaydedilir. Hayatının büyük bir kısmını çölde geçiren Temîm şehre nâdirin gelmiştir. Hz. Osman'ın öldürülmesi üzerine onun taraftarları arasında yer aldı, hakkında mersiye yazdı (a.g.e., s. 14) ve intikamının alınmasına çağrı yaptı. Şiirlerinde Mervân b. Hakem'in Hemmâm b. Kabîsa'yı öldürdüğü Mercirâhit ve onun ardından ce-